

**Міністерство освіти і науки України
Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова**

МІЛЬЧЕВСЬКА ГАННА СЕРГІЇВНА

УДК 37.015.31-053.6:711.455.8 (043.3)

**ОСОБИСТІСНА САМОРЕАЛІЗАЦІЯ СТАРШОГО ПІДЛІТКА
В УМОВАХ ДИТЯЧОГО ЗАКЛАДУ
ОЗДОРОВЛЕННЯ ТА ВІДПОЧИНКУ**

13.00.05 – соціальна педагогіка

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2014

Дисертація є рукописом.

Робота виконана у Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник - доктор педагогічних наук, професор
Капська Алла Йосипівна,
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова,
Інститут соціальної роботи та управління,
завідувач кафедри соціальної педагогіки

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник
Петрочко Жанна Василівна,
Інститут проблем виховання НАПН України,
заступник директора
з науково-експериментальної роботи;

кандидат педагогічних наук, доцент
Бартків Оксана Степанівна,
Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки, доцент кафедри
соціальної педагогіки і педагогіки вищої школи

Захист відбудеться 20 листопада 2014 року о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.09 у Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий 20 жовтня 2014 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.М. Вольнова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасні соціальні-економічні та політичні умови вимагають від особистості життєвої активності, здатності до самоствердження та самореалізації, вміння використовувати свої можливості та здібності у різних ситуаціях життєдіяльності.

Проблема особистісної самореалізації є однією із важливих у соціально-педагогічній науці. Особливого значення вона набуває тоді, коли йдеться про життєдіяльність сучасного старшого підлітка, оскільки це зумовлено, насамперед, особливостями цієї вікової категорії. Саме старший підлітковий вік є найбільш сприятливим для розвитку і самоствердження особистості, він є перехідним періодом від дитинства до зрілості та характеризується такими специфічними новоутвореннями, як почуття дорослості, бажання вести самостійний спосіб життя, потреба в самостверженні й самореалізації тощо.

Дитячий заклад оздоровлення та відпочинку (далі ДЗОВ) створює для підлітка умови, щоб зруйнувати набуті негативні стереотипи, які склалися в його щоденному житті, та розкрити свої потенційні можливості і здібності, щоб діяти в різних ситуаціях. Як свідчать дані Державної служби статистики України, упродовж літнього періоду 2013 року на території України функціонувало 18 549 дитячих закладів оздоровлення та відпочинку, в яких перебувало 2 017 062 дітей віком від 7 до 18 років. Згідно з Типовим положенням про дитячий заклад оздоровлення та відпочинку, діти мають право самостійно обирати види діяльності, дозвілля, брати участь в освітніх та оздоровчих програмах. Отже, життєдіяльність старшого підлітка в дитячому закладі оздоровлення і відпочинку має будуватися на принципах його добровільної участі в різних справах, у вільному виборі занять і виду діяльності, що сприяє його самореалізації. Все це диктує вимогу щодо ефективної організації процесу соціального виховання старших підлітків та створення належних умов для їх особистісної самореалізації.

На актуальність порушеної проблеми вказує Закон України «Про позашкільну освіту», який виокремлює основні завдання діяльності позашкільних установ: сприяти вільному розвитку особистості та формувати її соціально-громадський досвід; створювати умови для творчого, інтелектуального, духовного і фізичного розвитку вихованців; формувати у дітей свідоме і відповідальне ставлення до власного здоров'я та здоров'я оточуючих; задовольняти потреби вихованців у професійному самовизначенні і творчій самореалізації; організовувати дозвілля вихованців із використанням нових форм роботи тощо.

Різноманітним аспектам проблеми самореалізації особистості присвячені праці вітчизняних і зарубіжних учених. Так, вітчизняні науковці Н. Громова, Н. Комісаренко, Л. Левченко, В. Муляр та інші розглядають самореалізацію особистості як соціальний процес, який включає в себе творчий потенціал, культуру і свободу особистості; дослідники О. Баришева, Н. Борисова, Ж. Воронцова, В. Зарицька, А. Ковальова, А. Мудрик та інші розкривають особливості самореалізації та можливі напрями діяльності старшокласників. Учені-класики західноєвропейської та американської психологічної науки (А. Маслоу, Е. Фромм, К. Юнг та ін.) обґрунтовують потребу в самореалізації як базову потребу особистості.

Специфіку діяльності літнього оздоровчого табору розкривають вітчизняні вчені М. Наказний, М. Соя, І. Стародубцева, Г. Шутка та ін.; організаційно-методичні засади соціально-виховної роботи в дитячих закладах оздоровлення та відпочинку досліджують О. Бартків, В. Гаврішко, А. Капська, О. Карпенко, Л. Машкіна, Д. Пенішкевич, М. Шоробура та ін.; особливості тематичної зміни в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку розкрито у працях О. Биковської, Р. Вайноли, Ж. Петрочко, І. Стародубцевої та ін.

Проблеми підліткового віку досліджують такі вітчизняні вчені, як І. Булах, О. Вакулєнко, Т. Дуткевич, Л. Петько, О. Скрипченко, В. Тарасенко, Т. Цюман та ін. Виявлено, що особливості самореалізації особистості підлітка в процесі життєдіяльності активно досліджувалися вченими (О. Баришева, Н. Борисова, Ж. Воронцова, С. Гармаш, О. Жизномірська, В. Зарицька, А. Ковальова, Н. Комісаренко, Л. Левченко та ін.), але їй досі не визначена специфіка, напрями та можливі форми і методи актуалізації особистісної самореалізації старшого підлітка в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку.

У процесі вивчення означеної проблеми були виявлені *суперечності* між:

- потребами у використанні інноваційних форм та методів роботи зі старшими підлітками, необхідних для їх успішної самореалізації в ДЗОВ, та дотриманням традиційних планів соціально-виховної роботи;

- потребами старших підлітків в особистісній самореалізації і недостатнім упровадженням ефективних соціально-педагогічних умов, форм і методів, які б сприяли успішній самореалізації особистості;

- необхідністю проведення різноманітних організаційних форм виховання, які б сприяли особистісній самореалізації старших підлітків в ДЗОВ, та недостатнім рівнем підготовки суб'єктів соціально-виховної роботи (педагогів-вихователів, студентів-практикантів та ін.) до володіння сучасними технологіями виховного процесу.

Актуальність означеної проблеми, необхідність її теоретичної розробки та практичного вирішення, а також необхідність розв'язання виявлених суперечностей зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: **«Особистісна самореалізація старшого підлітка в умовах дитячого закладу оздоровлення та відпочинку»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри соціальної педагогіки Інституту соціальної роботи та управління Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

Тема дисертації затверджена на засіданні Вченої ради Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол № 6 від 25.01.2012 р.) та узгоджена у Міжвідомчій Раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 2 від 28.02.2012 р.).

Мета дослідження – розробити, теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність соціально-педагогічних умов, форм та методів актуалізації особистісної самореалізації старшого підлітка в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку.

Згідно з метою дослідження було визначено такі **завдання дослідження**:

1. Здійснити аналіз наукових підходів до проблеми особистісної самореалізації старшого підлітка в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку.

2. Виявити основні напрями самореалізації та розкрити особливості організації соціально-виховної роботи зі старшими підлітками в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку.

3. Розробити критерії, показники та виявити рівні особистісної самореалізації старшого підлітка в умовах дитячого закладу оздоровлення та відпочинку.

4. Обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність соціально-педагогічних умов актуалізації особистісної самореалізації старшого підлітка в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку.

Об'єкт дослідження – процес особистісної самореалізації старшого підлітка.

Предмет дослідження – соціально-педагогічні умови, форми та методи актуалізації особистісної самореалізації старшого підлітка в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку.

Для розв'язання поставлених завдань використано комплекс **методів дослідження**: *теоретичні* – аналіз наукової філософської, психологічної, соціально-педагогічної літератури, систематизація та узагальнення отриманої інформації для виокремлення наукових підходів щодо проблеми особистісної самореалізації; метод порівняння і зіставлення різних поглядів учених на визначену проблему; вивчення й аналіз організаційних форм та методів виховної роботи зі старшими підлітками; контент-аналіз нормативних документів задля встановлення засад регламентації діяльності дитячого закладу оздоровлення та відпочинку; *емпіричні* – тестування, анкетування, педагогічне спостереження, бесіди з метою визначення критеріїв, показників і виявлення рівнів особистісної самореалізації старшого підлітка, а також окреслення соціально-педагогічних умов актуалізації особистісної самореалізації старшого підлітка в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку; *педагогічний експеримент* (констатувальний, формувальний, контрольний) дав можливість перевірити ефективність упроваджених соціально-педагогічних умов, форм та методів актуалізації особистісної самореалізації в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку; *методи математичної статистики* (t-критерій Стьюдента) дозволили здійснити кількісний та якісний аналіз емпіричних даних.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять: філософські, психологічні, педагогічні концепції самореалізації особистості в контексті самопізнання та саморозвитку (Ж. Воронцова, Г. Гандзілевська, С. Гармаш, П. Горностаї, І. Краснощок, Л. Левченко, В. Муляр, О. Савчук, М. Чапка, Н. Юхименко та ін.); концептуальні положення самореалізації в аспекті застосування людиною своїх здібностей та можливостей (В. Демиденко, В. Зарицька, А. Ковальова, Є. Карпова, Л. Користильова, Т. Логвиненко, А. Маслоу, І. Чхеайло, В. Ягупов та ін.); теорія розвитку та становлення підростаючої особистості (І. Булах, Л. Коняєва, Т. Нечитайло, А. Поденко, В. Цвіркун та ін.); загальні концепції соціальної педагогіки (І. Богданова, Р. Вайнола, Н. Заверико, І. Зверева, А. Капська, Л. Міщик, А. Мудрик та ін.); науково-педагогічні положення про організацію соціально-виховної роботи в дитячих закладах оздоровлення та відпочинку (О. Биковська, Р. Вайнола, В. Гаврішко, А. Капська, О. Карпенко, Л. Машкіна, М. Наказний, Ж. Петрочко, М. Соя, І. Стародубцева, М. Шоробура, Г. Шутка та ін.).

В дослідженні ми спираємося на законодавчу та нормативну базу: Конвенцію ООН про права дитини, Закони України «Про охорону дитинства» (№ 2402-III,

редакція від 08.06.2013 р.), «Про оздоровлення та відпочинок дітей» (№ 375-VI, редакція від 28.06.2014 р.), «Про позашкільну освіту» (№ 1841-III, редакція від 05.12.2012 р.); постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Типового положення про дитячий заклад оздоровлення та відпочинку» (№ 422 від 28.04.2009 р.), «Про організаційне і фінансове забезпечення відпочинку та оздоровлення дітей в Україні» (№ 323, редакція від 23.04.2013 р.); Державний соціальний стандарт оздоровлення та відпочинку дітей (№ 2881, від 13.08.2009) та Типові штатні нормативи дитячих закладів оздоровлення та відпочинку (№ 1254 від 16.04.2009 р.), затверджені наказами Мінсім'ямолодьспорту України.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає у тому, що:

- *вперше розкрито* напрями особистісної самореалізації (фізкультурно-оздоровчий, інтелектуальний, художньо-естетичний, суспільний, трудовий, розважальний) старшого підлітка в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку; *теоретично обґрунтовано* соціально-педагогічні умови (створення сприятливої атмосфери для самопізнання старшого підлітка в дитячій соціальній групі в умовах ДЗОВ; встановлення довірливого комунікативного контакту для формування адекватної самооцінки старшого підлітка в ДЗОВ; забезпечення спрямованості позитивної мотивації старшого підлітка на його саморозвиток під час перебування в ДЗОВ; стимулювання продуктивної діяльності і взаємодії педагогів-вихователів (вожатих), студентів-практикантів, адміністрації ДЗОВ) актуалізації особистісної самореалізації старшого підлітка в ДЗОВ; *визначено* критерії (готовність до самопізнання, адекватність самооцінки, здатність до саморозвитку), показники та виявлено рівні (високий, середній, низький) особистісної самореалізації старшого підлітка в умовах дитячого закладу оздоровлення та відпочинку;

- *уточнено* зміст дефініцій «самопізнання», «самооцінка», «саморозвиток», «самореалізація»; *запропоновано* авторське визначення поняття «особистісна самореалізація старшого підлітка»; *окреслено* особливості організації соціально-виховної роботи зі старшими підлітками в умовах ДЗОВ;

- *подальшого розвитку* набули форми і методи актуалізації особистісної самореалізації старшого підлітка в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку.

Практичне значення одержаних результатів: апробовано соціально-педагогічні умови актуалізації особистісної самореалізації старшого підлітка в ДЗОВ; розроблено методичний посібник «Щоденник моїх досягнень: на шляху до самореалізації» для старших підлітків та впроваджено його у виховний процес дитячих закладів оздоровлення та відпочинку; розроблено та впроваджено методичні рекомендації «Самореалізація старших підлітків в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку» для вожатих і студентів-практикантів.

Отримані результати дослідження можуть бути використані керівниками дитячих закладів оздоровлення та відпочинку, педагогами-вихователями (вожатими), методистами, студентами-практикантами при організації соціально-виховної роботи в ДЗОВ, а також викладачами ВНЗ при підготовці студентів до проходження соціально-педагогічної практики в ДЗОВ.

Результати дослідження було *впроваджено*: у виховний процес ДЗОВ «Волна», м. Приморськ, Запорізька обл. (довідка № 40 від 22.08.2013 р.); ДЗОВ «Ювілейний», м. Приморськ, Запорізька обл. (довідка № А-41-в від 29.07.2013 р.); ДЗОВ «Ласпі», м. Севастополь, АР Крим (довідка № 87 від 27.08.2013 р.); ДЗОВ «Северянин»,

сmt Кирилівка, Запорізька обл. (довідка № 40 від 05.07.2013 р.), ДЗОВ «Прибрежний», сmt Лазурне, Херсонська обл. (довідка № 186 від 29.08.2013 р.).

До участі в педагогічному експерименті було залучено 479 старших підлітків віком від 14 до 16 років (243 вихованців увійшло до експериментальної групи, 236 – до контрольної); 23 помічників вихователів (студентів-практикантів Мелітопольського державного педагогічного університету ім. Б.Хмельницького) та 8 вожатих (педагоги, викладачі ВНЗ та студенти старших курсів).

Особистий внесок здобувача. У статтях, опублікованих спільно з А. Капською авторським є теоретичний аналіз особливостей особистісної самореалізації старших підлітків, а також визначення готовності старших підлітків до самореалізації в умовах дитячого закладу оздоровлення та відпочинку.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні та практичні результати дослідження відображено в доповідях і повідомленнях на наукових та науково-практичних конференціях різного рівня: *міжнародних* – «Соціальна робота та сучасність: теорія і практика» (2012, Київ), «Актуальні проблеми фізичного виховання, спорту та туризму в сучасних умовах життя» (2012, Запоріжжя), «Оновлення парадигми суспільного розвитку в XXI столітті» (2012, Сімферополь, Феодосія), «Теоретичні та практичні аспекти розвитку педагогіки і психології» (2012, Львів), «Перспективи розвитку науки» (2012, Гданськ, Польща), «Теоретичні та практичні наукові інновації» (2013, Краків, Польща), «Актуальні питання сучасної педагогіки» (2013, Острог), «Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних відносин» (2014, Кам'янець-Подільський); *всеукраїнських* – «Актуальні проблеми природничих та гуманітарних наук в дослідженні молодих вчених» (2012, Черкаси), «Професійно-творча самореалізація педагога в умовах інноваційної освіти» (2012, Суми), «Соціально-психологічні особливості професійної діяльності працівників соціальної сфери: обсерваторія душі» (2012, Мелітополь); під час роботи *круглого столу* «Психолого-педагогічне забезпечення соціальної мобільності сучасної молоді: реалії та перспективи» (2012, Київ).

Основні результати роботи також обговорювалися на щорічних звітних науково-практичних конференціях професорсько-викладацького складу Інституту соціальної роботи та управління Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (2012-2014 рр.).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження висвітлено у 20 наукових та науково-методичних працях. Серед них: 1 методичний посібник, 1 методичні рекомендації, 8 статей у наукових фахових виданнях України (6 – одноосібних, 2 статті у співавторстві), 1 стаття – у зарубіжному виданні, 1 стаття та 8 тез доповідей (2 зарубіжних) у наукових збірниках за результатами роботи конференцій.

Структура й обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 210 сторінок друкованого тексту, з них – 160 сторінок основного тексту. 8 додатків складають 22 сторінки. Робота вміщує 6 таблиць та 6 рисунків на 8 сторінках. Список використаних джерел налічує 206 найменувань, із них 14 – іноземною мовою.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У *вступі* обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено його мету, завдання, об'єкт і предмет; представлено теоретико-методологічні засади та методи пошукової роботи; розкрито наукову новизну і практичне значення одержаних результатів; подано інформацію про їх апробацію та впровадження; надано відомості про структуру роботи.

У першому розділі – *«Теоретико-методологічні засади особистісної самореалізації старшого підлітка в умовах дитячого закладу оздоровлення та відпочинку»* – здійснено теоретичне обґрунтування наукових підходів щодо вивчення проблеми особистісної самореалізації; визначено місце та напрями особистісної самореалізації в процесі життєдіяльності особистості; з'ясовано суть термінів «самопізнання», «самооцінка», «саморозвиток», «самореалізація»; визначено особливості розвитку старших підлітків; проаналізовано нормативно-правову базу діяльності ДЗОВ та особливості організації соціально-виховної роботи в таких закладах.

Проаналізовано базові наукові підходи та на їх основі виявлено такі ключові положення щодо вивчення проблеми особистісної самореалізації: 1) самореалізація особистості розглядається в контексті самопізнання та саморозвитку (Ж. Воронцова, Г. Гандзілевська, С. Гармаш, П. Горностай, І. Краснощок, Л. Левченко, В. Муляр, О. Савчук, Н. Юхименко); 2) особистісна самореалізація розкривається в аспекті застосування людиною своїх здібностей та можливостей у процесі життєдіяльності для досягнення певного результату (В. Демиденко, В. Зарицька, А. Ковальова, С. Карпова, Л. Користильова, Т. Логвиненко, І. Чхеайло, В. Ягупов); 3) специфіка особистісної самореалізації визначається з позиції прояву соціальної активності та перманентного стану високорозвиненої особистості (В. Гупаловська, Г. Коджаспірова, А. Мудрик, Л. Петько, О. Румянцева); 4) самореалізація трактується як осягнення життєвого призначення (В. Доній, Г. Несен, Л. Сохань, М. Чапка). Підсумовано, що *особистісна самореалізація* пов'язана з пошуком свого власного Я, пізнанням своїх можливостей, здібностей, талантів та реалізацією і втіленням їх у повсякденне життя.

Об'єктом соціально-педагогічних впливів у дослідженні визначено старших підлітків, які потребують особливої уваги з боку вихователів, педагогів та психологів, оскільки цей вік характеризується такими специфічними новоутвореннями, як почуття дорослості, бажання вести самостійний спосіб життя, потреба бути в центрі уваги, прагнення до самоствердження і самореалізації. Враховуючи соціальний статус, особливості підліткового віку та специфіку дослідження, нами було окреслено вікові рамки цього періоду: 14 – 16 років.

Визначено суть поняття *«особистісна самореалізація старшого підлітка»* як сукупність процесів самопізнання, самооцінки та саморозвитку, метою яких є розкриття здібностей, можливостей, якостей особистості і, як результат, – втілення їх у життя для отримання позитивного та корисного результату для себе і соціуму в цілому.

Виявлено, що старший підліток умовно проходить три сходинки у процесі особистісної самореалізації: 1) *самопізнання*, що передбачає дослідження підлітком

самого себе, вивчення своїх здібностей та можливостей; може здійснюватися шляхом самоспостереження, самоаналізу, самоусвідомлення та самовизначення; 2) *самооцінка*, яка допомагає підлітку визнати важливість та значущість своєї особистості, оцінити свої переваги та недоліки; 3) *саморозвиток*, який активізується у підлітковому віці, однак триває впродовж усього життя та включає такі складові як саморозкриття й самовираження. Особистість, що реалізовує свої задуми, одночасно і самовдосконалюється.

Проаналізовано основні нормативні та правові документи, що регламентують діяльність дитячого закладу оздоровлення та відпочинку (Конвенція ООН про права дитини, Закони України «Про охорону дитинства», «Про оздоровлення та відпочинок дітей», «Про позашкільну освіту», Типове положення про дитячий заклад оздоровлення та відпочинку, постанова Кабінету Міністрів «Про організаційне і фінансове забезпечення відпочинку та оздоровлення дітей в Україні», Державний соціальний стандарт оздоровлення та відпочинку дітей, Типові штатні нормативи дитячих закладів оздоровлення та відпочинку). Виявлено, що *дитячий заклад оздоровлення та відпочинку* – це постійно або тимчасово діючий, спеціально організований або пристосований заклад, призначений для оздоровлення, відпочинку, розвитку дітей, що має визначене місце розташування, матеріально-технічну базу, кадрове забезпечення та технології для надання послуг з оздоровлення та відпочинку дітей відповідно до державних соціальних стандартів надання послуг з оздоровлення та відпочинку.

Окреслено й уточнено *особливості організації соціально-виховної роботи в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку*: організація виховної діяльності в тимчасових дитячих колективах (різновікових або приблизно одного віку); короткотривалий період перебування дитини в ДЗОВ; принципи добровільної участі дітей в різних заходах, у вільному виборі занять; виховний вплив дитячого колективу на особистість старшого підлітка; недостатній прояв професійності студентів-практикантів та помічників вихователів.

Проаналізовано переваги діяльності дитячого закладу оздоровлення та відпочинку у вирішенні проблеми особистісної самореалізації старшого підлітка: наявність варіативності програм діяльності; можливість вільного вибору вихованцем напряму та змісту діяльності; широкі можливості для реалізації своїх здібностей.

Враховуючи специфіку самореалізації старшого підлітка, виокремлено можливі *напрями самореалізації старшого підлітка в ДЗОВ*: *фізкультурно-оздоровчий* напрям, який включає три основні компоненти – спорт як джерело фізичної самореалізації, фізичне виховання, здоровий спосіб життя; *інтелектуальний* напрям, у рамках якого організуються різноманітні секції та гуртки, які спрямовані на розвиток інтелектуальних здібностей старших підлітків; *художньо-естетичний* напрям самореалізації, який передбачає розкриття та розвиток творчих здібностей вихованців; *суспільний* напрям, який характеризується прийняттям підлітка в соціальній групі однолітків і формуванням його особистісної ідентичності; *трудовий* напрям самореалізації старших підлітків, який охоплює суспільно-корисну працю та самообслуговування; *розважальний* напрям, у рамках

якого організуються загонові та загальнотабірні заходи, які допомагають підлітку розкрити та проявити свої здібності.

У другому розділі – **«Соціально-педагогічні умови актуалізації особистісної самореалізації старшого підлітка в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку»** – розроблено критерії, показники та представлено результати вивчення рівнів особистісної самореалізації старшого підлітка в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку; визначено та науково обґрунтовано соціально-педагогічні умови актуалізації особистісної самореалізації старшого підлітка в ДЗОВ; розроблено та експериментально перевірено ефективність форм та методів соціально-виховної роботи зі старшими підлітками в умовах ДЗОВ з метою їх особистісної самореалізації.

Визначено *критерії* та уточнено їх показники, які характеризують процес особистісної самореалізації старшого підлітка в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку: 1) *готовність до самопізнання* – відчуття потреби в самопізнанні; здатність особистості до самоаналізу; прагнення до засвоєння нових знань; поява нових інтересів, які відповідають підлітковому віку; 2) *адекватність самооцінки* – адекватна оцінка своїх здібностей та можливостей; впевненість у собі та своїх діях; вільне поведіння в колективі однолітків; 3) *здатність до саморозвитку* – визначення особистих ціннісних орієнтацій та дотримання їх у процесі особистісної самореалізації; наявність умінь «слухати» та «чути»; здатність контролювати прояви своєї поведінки у взаємодії з оточенням; наявність оригінальних ідей та способів вирішення різноманітних завдань. Вищезазначене дозволило окреслити *рівні* особистісної самореалізації старшого підлітка: високий, середній та низький.

Високий рівень характеризує здатність старшого підлітка легко встановлювати комунікативні контакти та вступати у взаємодію з іншими людьми; здатність до рефлексії та самопізнання, підліток швидко та адекватно реагує на різні життєві ситуації; він має незаперечний авторитет серед ровесників та дорослих; демонструє свої вміння переконувати та володіє певними засобами впливу на співбесідника; адекватно оцінює свої можливості та позитивні якості, чітко виокремлює ціннісні орієнтації, які необхідні йому для особистісної самореалізації, має чітко виражену творчу спрямованість.

Середній рівень характеризує старшого підлітка як такого, що не завжди легко та швидко знаходить спільну мову з іншими людьми, може мати певні труднощі щодо адаптації в новому колективі; процес самопізнання такого підлітка ускладнюється певними життєвими обставинами, оскільки він не завжди адекватно оцінює свої можливості, що гальмує процес його самореалізації; виокремлює певні ціннісні орієнтації, які є важливими для його розвитку; має середній рівень творчої спрямованості, яка іноді проявляється в здатності висувати творчі ідеї та креативні задуми, однак, які не завжди ним втілюються у життя.

Низький рівень характеризує старшого підлітка, який важко вступає у взаємодію з іншими людьми; часто не може прийняти певне рішення в конкретній життєвій ситуації, відчуває підвищену тривожність та дратівливість; адаптація в новому колективі проходить дуже складно; відчуває значні труднощі у дотриманні ціннісних орієнтацій у процесі його самореалізації; має низьку самооцінку, яка

негативно впливає на саморозвиток; використовує звичні для нього способи вирішення поставлених завдань, при цьому – мислить стереотипно.

Констатувальний експеримент (2012-2013 рр.) дозволив розв'язати такі завдання: здійснити теоретичний аналіз форм та методів соціально-виховної роботи з дітьми в дитячих закладах оздоровлення та відпочинку; визначити рівні особистісної самореалізації старших підлітків на основі окреслених критеріїв (готовність до самопізнання, адекватність самооцінки та здатність до саморозвитку) шляхом застосування авторської анкети, а також діагностичних тестів та методик (тест «Що значить пізнати себе?» А.Красило, експрес-діагностика рівня самооцінки, експрес-діагностика поведінкового стилю в конфліктній ситуації, тест «Чи приємно з Вами спілкуватися?», методика «Ціннісні орієнтації» М.Рокича, методика «Діагностика особистісної креативності» Є.Тунік). Дані методики застосовувалися в обох групах: контрольній та експериментальній.

Виявлено, що більшість організаційних виховних форм роботи мають розважальний характер та спрямовані, перш за все, на зняття певної психологічної напруги. Це призводить до того, що більшість підлітків залишаються в ролі пасивних глядачів, а деякі, взагалі, втрачають будь-який інтерес та намагаються ізолюватися. Так, за результатами анкетування лише 86 підлітків (17,95%) із 479 опитаних є активними та постійними учасниками табірних заходів та претендують на роль лідерів у своєму загоні; 228 вихованців (47,60%) також прагнуть проявити себе в деяких видах діяльності, але не завжди знають, як це робити; 165 підлітків (34,45%) прагнуть взагалі уникати участі в будь-якій справі. Це обмежує можливість підлітків проявити та розвивати свої здібності й таланти, що, в свою чергу, ускладнює процес їхньої самореалізації.

Аналіз відповідей старших підлітків на анкету дозволив виявити, що поняття «самореалізація» асоціюється у старших підлітків зі словами «самостійність», «реалізація», «саморозвиток», «самовдосконалення», «самоповага», «суспільство», «дружба», «активність», «спілкування», «ідеал», «прагнення», «сім'я», «успіх» тощо. Лише 103 особи (21,50%) із 479 респондентів вважають самореалізованими людьми своїх батьків та родичів, інші 376 респондентів (78,50%) вказують на відомих співаків, акторів, письменників, громадських діячів минулих часів та сьогодення. Цікавими є визначення підлітками терміну «самореалізація», а саме: «закінчення школи, ВНЗ», «розкриття свого таланту», «підняття своєї самооцінки», «досягнення ідеалу», «духовний розвиток», «створення власної сім'ї», «самовдосконалення самого себе» тощо. Зазначені відповіді свідчать про певне розуміння підлітками процесу самореалізації, а також наявність у них «кумирів» для наслідування.

Серед основних напрямів діяльності, в які б старші підлітки хотіли включитися, такі: танці, акробатика, вокальні конкурси, бібліотека, образотворче мистецтво, психологічні тренінги, інтелектуальні тести, спортивні заняття тощо. Визначено, що підлітки чітко усвідомлюють можливі напрями їх самореалізації в ДЗОВ, але не завжди знають як правильно на практиці організувати свою діяльність, яка б могла сприяти їх особистісній самореалізації.

Доведено, що всі критерії самореалізації тісно пов'язані між собою, тому рівень особистісної самореалізації старшого підлітка виявлявся шляхом визначення середнього показника вищенаведених критеріїв самореалізації (табл. 1).

Таблиця 1

Рівень особистісної самореалізації старших підлітків до початку формульального експерименту

Рівні особистісної самореалізації підлітків	Кількість старших підлітків			
	ЕГ (243)		КГ (236)	
	абс. по	%	абс. по	%
Низький	55	22,63	53	22,46
Середній	154	63,38	153	64,83
Високий	34	13,99	30	12,71

Як свідчать показники, у більшості старших підлітків переважають середній та низький рівні особистісної самореалізації. Це обумовлено, перш за все, відсутністю мотивації та бажання старших підлітків брати участь у певних видах діяльності для прояву своїх можливостей та здібностей. Окрім того, у своїх відповідях підлітки зазначають, що вони не бачать підтримки з боку дорослих (вожатих, помічників вожатих) та не завжди впевнені у своїх силах. Все це викликало потребу у проведенні формульального експерименту.

Визначено *соціально-педагогічні умови актуалізації особистісної самореалізації* старшого підлітка в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку: створення сприятливої атмосфери для самопізнання старшого підлітка в дитячій соціальній групі в умовах ДЗОВ; встановлення довірливого комунікативного контакту («підліток-вожатий», «підліток-підліток») для формування адекватної самооцінки старшого підлітка в ДЗОВ; забезпечення спрямованості позитивної мотивації старшого підлітка на його саморозвиток під час перебування в ДЗОВ; стимулювання продуктивної діяльності і взаємодії педагогів-вихователів (вожатих), студентів-практикантів, адміністрації дитячого закладу оздоровлення та відпочинку.

З метою підтвердження ефективності впливу соціально-педагогічних умов, форм і методів соціально-виховної роботи на особистісну самореалізацію старшого підлітка в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку було проведено формульальний експеримент упродовж 2012-2014 рр. Він передбачав використання традиційних та інноваційних форм і методів соціально-виховної роботи з метою створення соціально-педагогічних умов актуалізації особистісної самореалізації старшого підлітка в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку. При цьому було використано ті форми та методи роботи, які були спрямовані на формування відповідних якостей і властивостей особистості залежно від рівня самореалізації.

У процесі реалізації *першої соціально-педагогічної умови* – створення сприятливої атмосфери для самопізнання старшого підлітка в дитячій соціальній групі в умовах ДЗОВ – використано елементи тренінгової форми роботи та метод

аналізу ситуаційних вправ. Для подолання невпевненості, сором'язливості та тривожності старших підлітків використовувалися такі вправи: «Від минулого до майбутнього», «Моя унікальність», «Ось тобі комплімент», «Зміна негативного на позитивне», «Складаємо пазли» тощо. Для згуртування дитячого колективу в якості відеозавдання було використано відеуривки з «Педагогічної поеми» А.С.Макаренка. Зміст відеозавдання включав інформаційне повідомлення про життя дитячої колонії та колоністів, а також чотири соціально-педагогічних ситуації.

Заняття з елементами тренінгу сприяли реалізації інтелектуального та суспільного напрямів самореалізації старших підлітків в ДЗОВ, адже в процесі виконання запропонованих вправ та обговорення результатів діяльності вихованці мали змогу проявити свої інтелектуальні здібності, а також висловити власну точку зору.

Для створення психологічного комфорту старшого підлітка застосовувалася індивідуальна форма роботи – інноваційна методика «Щоденник моїх досягнень: на шляху до самореалізації» (авторська розробка). Вона заснована на методах самовиховання та передбачала оволодіння підлітком трьома основними процесами: самопізнанням, самооцінюванням та саморозвитком. Матеріал щоденника розбито на 8 основних тем («План дій», «Переваги та недоліки», «Самооцінка та самоповага», «Здібності, можливості, таланти», «Самореалізація», «Способи вирішення конфліктних ситуацій», «Цінності та ціннісні орієнтації», «Креативність»), які відповідають певним дням перебування старшого підлітка в ДЗОВ. Запропонований матеріал щоденника сприяв старшим підліткам у пізнанні себе і розкритті своїх здібностей.

Реалізація *другої соціально-педагогічної умови* – встановлення довірливого комунікативного контакту для формування адекватної самооцінки старшого підлітка в ДЗОВ – потребувала проведення тематичних занять («Мистецтво переконання», «Цінності та ціннісні орієнтації: від минулого до сучасності»), які активізували знайомство старших підлітків з основними правилами спілкування, сформували навички ввічливого спілкування та навчили техніці переконання. Для закріплення отриманого позитивного результату використовувалася дискусійна форма роботи (ток-шоу «Самооцінка та самоповага»). В рамках цієї форми роботи реалізовувалися суспільний та розважальний напрями самореалізації.

Реалізація *третьої соціально-педагогічної умови* – забезпечення спрямованості позитивної мотивації старшого підлітка на його саморозвиток під час перебування в ДЗОВ – передбачала проведення занять з елементами тренінгу «Хто я?» та «Як досягти своєї мети?». Вони допомогли сформуванню у старших підлітків уявлення про власну індивідуальність та неповторність, викликали прагнення до саморозвитку та самореалізації, навчили аналізувати свої дії та вчинки.

З метою подальшої мотивації старших підлітків до саморозвитку в умовах дитячого закладу оздоровлення та відпочинку використовувалася проектна форма роботи («Абетка самореалізації» та «Сценарій мого життя – формула успіху»). Вона також забезпечила розвиток соціальної активності, вдосконалення вже набутих комунікативних навичок, а також посилення мотивації щодо свого саморозвитку та самореалізації в умовах дитячого закладу оздоровлення та відпочинку. Результатами проектної діяльності вихованців стали різноманітні заходи, акції, буклети, стінгазети, листівки, саморобні книжки тощо. Серед тематичних проведених заходів були такі: «День здоров'я», «Чиста країна – здорова родина», «Краса навколо тебе»,

«Спорт – це моє!». Ці заходи були спрямовані на реалізацію фізкультурно-оздоровчого та трудового напрямів самореалізації старшого підлітка в ДЗОВ.

Стимулювання старших підлітків до самостійної діяльності здійснювалося за допомогою створення вихованцями тематичної соціальної реклами («Сучасні цінності та ціннісні орієнтації») у вигляді плакатів та брошур. Ця форма роботи сприяла реалізації художньо-естетичного напрямку самореалізації старшого підлітка.

Четверта соціально-педагогічна умова – стимулювання продуктивної діяльності і взаємодії педагогів-вихователів (вожатих), студентів-практикантів – потребувала розробки методичних рекомендацій для педагогів-вихователів (вожатих). Вони містять теоретичні відомості, а також практичні розробки форм та методів соціально-педагогічної роботи зі старшими підлітками в ДЗОВ з метою їх особистісного саморозвитку та самореалізації. Для студентів-практикантів було організовано спеціальні навчальні заняття, які розраховані на 16 академічних годин та становлять два блоки (теоретичний та практичний). Зокрема, теоретичний блок передбачив ознайомлення майбутніх вожатих з особливостями організації соціально-виховної роботи в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку, нормативно-правовою базою діяльності вожатого в ДЗОВ, психологічними особливостями старшого підліткового віку, напрямками та специфікою особистісної самореалізації старшого підлітка; практичний блок занять передбачив допомогу студентам-практикантам у створенні «методичної скриньки» вожатого, дозволив опанувати форми і методи роботи з вихованцями в умовах дитячого закладу оздоровлення та відпочинку.

В процесі соціально-виховної роботи зі старшими підлітками використовувалися методи формування свідомості (індивідуальні бесіди, які були орієнтовані на подолання підлітками тривожності та невпевненості в собі; позитивний приклад, який виступив переконливим аргументом і спонукав старших підлітків до наслідування; розповіді з журналів або газет тощо); методи стимулювання діяльності (заохочення як схвалення, що стимулювало підлітка до подальшого повторення дій; командні змагання при створенні соціальних проєктів, реклами, які посприяли самореалізації особистості); методи самовиховання допомогли здійснити самоаналіз і самокритику своїх дій (методика «Щоденник моїх досягнень»); створення виховних ситуацій та аналіз ситуаційних вправ (на основі відеофрагментів з педагогічної поеми А.С. Макаренка), які посприяли вирішенню конфліктних ситуацій і проблем у дитячому колективі.

Аналіз педагогічного досвіду педагогів-вихователів (вожатих) та студентів-практикантів за процесом особистісної самореалізації старших підлітків засвідчив необхідність розроблення зошита педагогічних спостережень для вожатих. У ньому вони фіксували рівень прояву показників за критеріями самореалізації вихованця, відзначали всі зміни та виявляли динаміку прояву окремих якостей особистості підлітка.

З метою виявлення ефективності соціально-педагогічних умов, форм і методів соціально-виховної роботи на початку та після формульованого експерименту проведено анкетування за авторською анкетною, яка містить перелік питань та тестові методики, що дозволили здійснити діагностику показників самореалізації та загального рівня особистісної самореалізації старшого підлітка в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку.

За результатами проведеної роботи на етапі контрольного експерименту у рівнях особистісної самореалізації старших підлітків експериментальної групи в кінці табірної зміни виявлено статистично значущі зміни; в контрольній групі, де використовувалися традиційні методи і форми роботи, значних змін не простежується, що відображено на рис. 1.

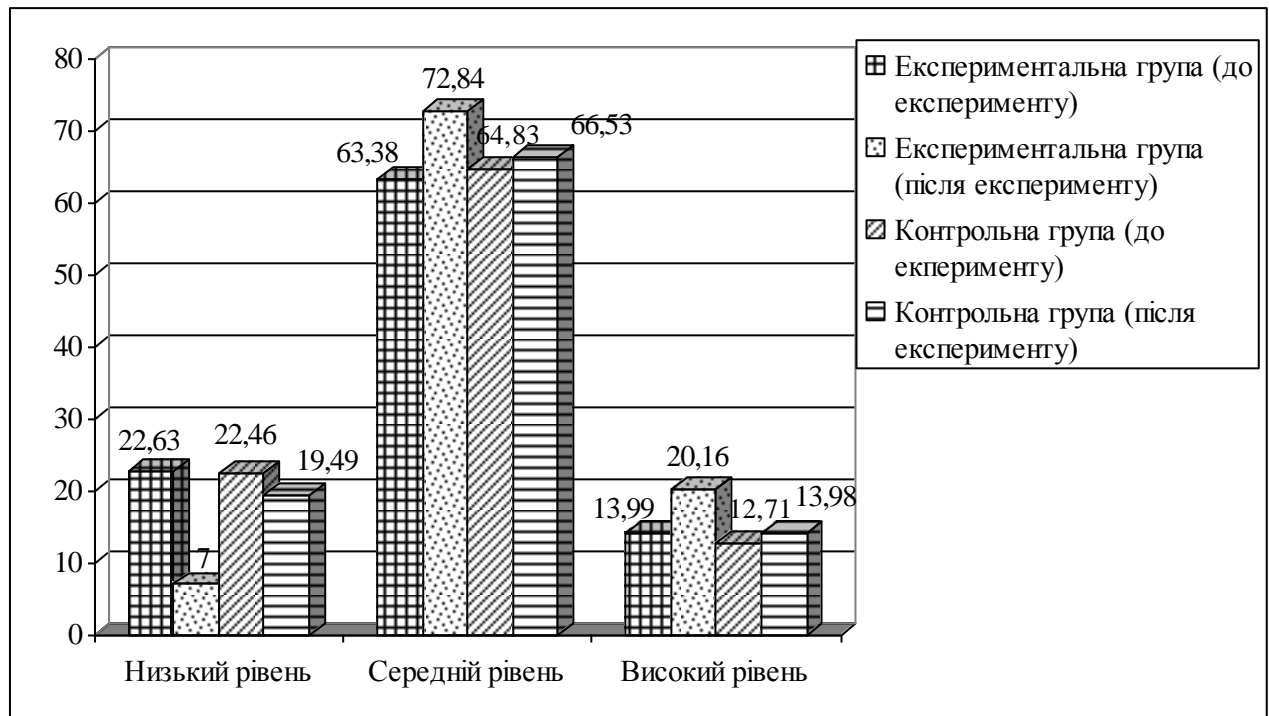

Рис. 1 Динаміка рівнів особистісної самореалізації старших підлітків у дитячому закладі оздоровлення та відпочинку, %

Виявлено, що 38 вихованців (15,64%) експериментальної групи з низьким рівнем особистісної самореалізації перемістилися на середній рівень; 15 вихованців (6,17%) експериментальної групи перемістилися з середнього рівня на високий. Кількість вихованців з середнім рівнем особистісної самореалізації збільшилося на 23 особи (9,47%). Отримані дані засвідчують ефективність та доцільність використання визначених нами форм і методів роботи зі старшими підлітками в умовах дитячого закладу оздоровлення та відпочинку.

Щодо результатів у контрольній групі, то лише 7 вихованців (2,97%) перейшли з низького рівня самореалізації на середній; а у 3 старших підлітків (1,27%) змінився середній рівень на високий. Кількість вихованців контрольної групи з середнім рівнем зростає всього на 4 особи (1,69%). Вищевказані дані свідчать про те, що традиційна організація соціально-виховної роботи в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку розрахована переважно на «підтримку» вже наявного рівня самореалізації старшого підлітка, на прояв здібностей вихованцями із середнім рівнем самореалізації.

Виявлені результати дослідницько-експериментальної роботи підтвердили реалізацію мети, поставлених завдань, а також ефективність соціально-педагогічних умов, форм і методів роботи зі старшими підлітками з метою їх особистісної самореалізації в умовах дитячого закладу оздоровлення та відпочинку.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні представлено теоретичний аналіз і нове практичне вирішення актуальної проблеми – підвищення рівня особистісної самореалізації старшого підлітка в умовах дитячого закладу оздоровлення та відпочинку, що відображено у теоретичному обґрунтуванні особливостей самореалізації старшого підлітка, виявленні соціально-педагогічних умов, розробці форм і методів роботи зі старшими підлітками з метою їх особистісної самореалізації в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку.

Результати теоретичного й експериментального дослідження засвідчили досягнення поставленої мети та вирішення завдань дослідження, що дозволило зробити такі *висновки*:

1. На основі аналізу базових положень наукових теорій (самореалізація в контексті самопізнання та саморозвитку; самореалізація в аспекті застосування людиною своїх здібностей та можливостей для досягнення певного результату; самореалізація з позиції прояву соціальної активності; самореалізація як осягнення життєвого призначення) було прийнято робоче визначення поняття *«особистісна самореалізація старшого підлітка»* як сукупність процесів самопізнання, самооцінки, саморозвитку, метою яких є розкриття здібностей, можливостей, якостей особистості і, як результат, – втілення їх у життя для отримання позитивного та корисного результату для себе і соціуму в цілому. Визначено, що старший підліток умовно проходить три сходинки в процесі особистісної самореалізації: самопізнання, самооцінка та саморозвиток. Процес самопізнання передбачає дослідження людиною самої себе, вивчення своїх здібностей та можливостей. Він здійснюється шляхом самостереження, самоаналізу, самоусвідомлення та самовизначення. У свою чергу, самооцінка допомагає особистості визнати важливість та значущість своєї особистості, оцінити свої переваги та недоліки. На основі самопізнання та самооцінки особистість починає втілювати свої плани та задуми у життя, що слугує базою для саморозвитку. Саморозкриття та самовираження є необхідною передумовою процесу саморозвитку старшого підлітка.

2. Визначено *особливості* організації соціально-виховної роботи в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку, а саме: проведення виховної роботи в тимчасових дитячих колективах; короткотривалий період перебування дитини в дитячому оздоровчому таборі; добровільна участь дітей в різних заходах, вільний вибір занять; виховний вплив дитячого колективу на особистість дитини; недостатній прояв професійності студентів-практикантів та помічників вихователів. Виокремлено такі основні *напрями особистісної самореалізації*: фізкультурно-оздоровчий напрям, який включає три основні компоненти – спорт, фізичне виховання, здоровий спосіб життя; інтелектуальний напрям, який передбачає організацію роботи різноманітних секцій та гуртків з метою розвитку інтелектуальних здібностей старших підлітків; художньо-естетичний напрям, у рамках якого проводяться тематичні конкурси та свята для розвитку творчих нахилів старших підлітків; суспільний напрям, який характеризується прийняттям підлітка в соціальній групі однолітків і формуванням його особистісної ідентичності; трудовий напрям самореалізації, який охоплює суспільно-корисну

працю та самообслуговування; розважальний напрям, у рамках якого організуються загонові та загальнотабірні заходи, які допомагають старшому підлітку розкрити та проявити свої здібності.

3. Обґрунтовано *критерії та показники* особистісної самореалізації старшого підлітка в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку: готовність до самопізнання (відчуття потреби в самопізнанні; здатність особистості до самоаналізу; прагнення до засвоєння нових знань; поява нових інтересів, які відповідають підлітковому віку); адекватність самооцінки (адекватна оцінка своїх здібностей та можливостей; впевненість у собі та своїх діях; вільне поводження в колективі однолітків); здатність до саморозвитку (визначення особистих ціннісних орієнтацій та дотримання їх у процесі особистісної самореалізації; наявність умінь «слухати» та «чути»; здатність контролювати прояви своєї поведінки у взаємодії з оточенням; наявність оригінальних ідей та способів вирішення різноманітних завдань). Окреслено *рівні* особистісної самореалізації старших підлітків в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку: низький, середній та високий. Виявлено, що у більшості старших підлітків переважають середній (63,38% вихованців експериментальної групи, 64,83% – контрольної групи) та низький (22,63% вихованців експериментальної групи, 22,46% – контрольної групи) рівні самореалізації. Це обумовлено, перш за все, відсутністю мотивації та бажання старших підлітків брати участь у певних видах діяльності для прояву своїх можливостей та здібностей.

4. Визначено та обґрунтовано соціально-педагогічні умови актуалізації особистісної самореалізації старшого підлітка в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку: створення сприятливої атмосфери для самопізнання старшого підлітка в дитячій соціальній групі в умовах ДЗОВ; встановлення довірливого комунікативного контакту для формування адекватної самооцінки старшого підлітка в ДЗОВ; забезпечення спрямованості позитивної мотивації старшого підлітка на його саморозвиток під час перебування в ДЗОВ; стимулювання продуктивної діяльності і взаємодії педагогів-вихователів (вожатих), студентів-практикантів, адміністрації дитячого закладу оздоровлення та відпочинку. У ході впровадження соціально-педагогічних умов розроблено та експериментально перевірено індивідуальні (авторська методика «Щоденник моїх досягнень: на шляху до самореалізації») та групові форми роботи (заняття з елементами тренінгу, тематичні проекти, рольові постановки, ток-шоу, розробка підлітками соціальної реклами, тематичні заняття) зі старшими підлітками в умовах дитячого закладу оздоровлення та відпочинку.

Розроблено авторську методику «Щоденник моїх досягнень: на шляху до самореалізації», яка базується на методах самовиховання і передбачає оволодіння старшим підлітком трьома основними процесами: самопізнанням, самооцінюванням та саморозвитком. У щоденнику запропоновано практичні завдання та поради щодо особистісного саморозвитку та самореалізації старшого підлітка в умовах дитячого закладу оздоровлення та відпочинку.

Для підвищення ефективності роботи вожатих автором було розроблено і впроваджено методичні рекомендації, які містять теоретичні відомості та практичні поради щодо форм та методів соціально-педагогічної роботи зі старшими підлітками

в дитячих закладах оздоровлення та відпочинку з метою їх особистісного саморозвитку та самореалізації.

5. Виявлено динаміку рівнів особистісної самореалізації старших підлітків у дитячому закладі оздоровлення та відпочинку: в експериментальній групі після формувального експерименту рівень особистісної самореалізації старших підлітків суттєво змінився; в контрольній групі, де використовували традиційні методи і форми роботи, значних змін не простежується. Так, 38 вихованців (15,64%) експериментальної групи з низьким рівнем особистісної самореалізації перейшли на середній рівень. Водночас 15 старших підлітків (6,17%) експериментальної групи перейшли з середнього рівня на високий. Кількість вихованців з середнім рівнем особистісної самореалізації збільшилося на 23 особи (9,47%). Щодо контрольної групи, то кількість старших підлітків з низьким рівнем особистісної самореалізації зменшилося на 7 осіб (2,97%), а вихованців з середнім та високим рівнем збільшилося відповідно на 4 (1,69%) та 3 (1,27%) осіб. Це свідчить про те, що традиційна організація соціально-виховної роботи в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку розрахована переважно на «підтримку» вже існуючого рівня самореалізації старшого підлітка, на прояв здібностей вихованцями з середнім рівнем самореалізації.

Результати педагогічного експерименту дозволяють стверджувати, що запропоновані соціально-педагогічні форми і методи роботи та створені соціально-педагогічні умови сприяють успішній особистісній самореалізації старшого підлітка в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку. А отримані дані підтверджують доцільність використання визначених форм та методів соціально-виховної роботи зі старшими підлітками в умовах дитячого закладу оздоровлення та відпочинку.

Дисертаційне дослідження не вичерпує усіх аспектів вирішення проблем особистісної самореалізації старших підлітків у дитячому закладі оздоровлення та відпочинку. У перспективі необхідно зосередити увагу на: формуванні навичок самовдосконалення старших підлітків в умовах дитячого закладу оздоровлення та відпочинку; розробці нових технологій самореалізації старших підлітків у процесі життєдіяльності; підготовці вожатих до роботи з важкими підлітками з метою їх особистісної самореалізації в умовах дитячого закладу оздоровлення та відпочинку.

Основні положення дисертації відображено в публікаціях:

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Мільчевська Г.С. Самореалізація старших підлітків в умовах дитячого закладу оздоровлення та відпочинку : методичні рекомендації / За ред. проф. А.Й. Капської. – Мелітополь : ПП Белень В.В., 2013. – 84 с.

2. Мільчевська Г.С. Щоденник моїх досягнень: на шляху до самореалізації / За ред. проф. А.Й. Капської. – Мелітополь : ПП Белень В.В., 2013. – 36 с.

3. Мільчевська Г.С. Напрямки самореалізації старшого підлітка в позаміському дитячому закладі оздоровлення та відпочинку / Г.С. Мільчевська // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. – Київ, 2012. – Випуск 14 : зб. наук. пр. – Частина II. – С. 175-183.

4. Мільчевська Г.С. Психолого-педагогічні підходи до вивчення проблеми особистісної самореалізації старшого підлітка / Г.С. Мільчевська // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – Суми, 2012. – № 7 (25). – С. 16-23.

5. Мільчевська Г.С. Фізична самореалізація старшого підлітка в умовах дитячого оздоровчого табору / А.Й. Капська, Г.С. Мільчевська // Вісник Запорізького національного університету. Серія: Фізичне виховання та спорт. – Запоріжжя, 2012. – № 2 (8). – С. 65-73.

6. Мільчевська Г.С. Готовність старшого підлітка до особистісної самореалізації в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку / А.Й. Капська, Г.С. Мільчевська // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. – Київ, 2012. – Випуск 15 : зб. наук. пр. – С. 37-44.

7. Мільчевська Г.С. Творча самореалізація старшого підлітка в умовах дитячого закладу оздоровлення та відпочинку / Г.С. Мільчевська // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. – Київ, 2013. – Випуск 16 : зб. наук. пр. – С. 203-208.

8. Мільчевська Г.С. Рефлексія як важлива умова особистісної самореалізації старшого підлітка в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку / Г.С. Мільчевська // Вісник Луганського національного університету імені Т. Шевченка. Педагогічні науки. – Луганськ, 2013. – №10 (269). – Частина IV. – С.180-185.

9. Мільчевська Г.С. Структура особистісної самореалізації старшого підлітка в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку / Г.С. Мільчевська // Педагогічні науки. – Херсон, 2013. – Випуск 63. – С. 181-187.

10. Мільчевська Г.С. Теоретичні засади самореалізації старшого підлітка в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку / Г.С. Мільчевська // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. – Київ, 2013. – Випуск 17 : зб. наук. пр. – С. 107-114.

11. Мильчевская А.С. Самореализация старшего подростка в детском оздоровительном лагере / А.С. Мильчевская // Социально-педагогические проблемы детей и молодежи : Сбор. науч. трудов (с международным участием). В 2-х частях. Часть 1. – Ростов-на-Дону, 2013. – С. 154-158.

12. Мільчевська Г.С. Форми і методи роботи зі старшими підлітками в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку / Г.С. Мільчевська // Молодий вчений: науковий журнал. – Херсон, 2013. – №1 (3). – С. 150-154.

Опубліковані праці апробаційного характеру

13. Мільчевська Г.С. Підготовка педагогів-вихователів до роботи зі старшими підлітками в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку / Г.С. Мільчевська // Перспективи розвитку науки : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 28-30 листопада 2012 р. – Гданьск, 2012. – Ч. 4. – С. 49-52.

14. Мільчевська Г.С. Особливості організації виховної роботи в позаміському дитячому закладі оздоровлення та відпочинку / Г.С. Мільчевська // Актуальні проблеми природничих та гуманітарних наук в дослідженнях молодих вчених :

матеріали XIV Всеукр. наук. конф. молодих вчених, 19-20 квітня 2012 р. – Черкаси, 2012. – С. 204-205.

15. Мільчевська Г.С. Особливості соціально-педагогічної роботи зі старшими підлітками в умовах дитячого оздоровчого табору / Г.С. Мільчевська // Соціальна робота та сучасність : теорія і практика: матеріали VII Міжн. наук.-практ. конф., 16-17 травня 2012 р. – Київ, 2012. – С. 255-257.

16. Мільчевська Г.С. Проблема особистісної самореалізації старшого підлітка / Г.С. Мільчевська // Професійно-творча самореалізація педагога в умовах інноваційної освіти : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 25-26 жовтня 2012 р. – Суми, 2012. – С. 13-15.

17. Мільчевська Г.С. Роль дитячого закладу оздоровлення та відпочинку в процесі самореалізації особистості старшого підлітка / Г.С. Мільчевська // Оновлення парадигми суспільного розвитку в ХХІ столітті : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф, 11-15 вересня 2012 р. – Сімферополь, Феодосія, 2012. – С. 32-35.

18. Мільчевська Г.С. Специфіка самореалізації особистості старшого підлітка / Г.С. Мільчевська // Теоретичні та практичні аспекти розвитку педагогіки і психології : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 19-20 жовтня 2012 р. – Львів, 2012. – С. 42-45.

19. Мільчевська Г.С. Соціально-психологічні особливості старшого підліткового віку / Г.С. Мільчевська // Теоретичні та практичні наукові інновації : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 29-31 січня 2013 р. – Краков, 2013. – Ч. 3. – С. 31-33.

20. Мільчевська Г.С. Роль ціннісних орієнтацій старших підлітків в процесі їх самореалізації / Г.С. Мільчевська // Актуальні питання сучасної педагогіки : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 1-2 листопада 2013 р. – Острог, 2013. – С. 76-79.

АНОТАЦІЇ

Мільчевська Г.С. Особистісна самореалізація старшого підлітка в умовах дитячого закладу оздоровлення та відпочинку. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова МОН України, Київ, 2014.

Дисертація присвячена дослідженню проблеми особистісної самореалізації старшого підлітка в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку.

У роботі представлено теоретичний аналіз основних підходів до проблеми особистісної самореалізації старшого підлітка; визначено основні складові самореалізації; розкрито сутність понять «самопізнання», «самооцінка», «саморозвиток», «особистісна самореалізація старшого підлітка»; розроблено критерії, показники та рівні особистісної самореалізації старшого підлітка в ДЗОВ; обґрунтовано та впроваджено у виховний процес дитячих закладів соціально-педагогічні умови актуалізації особистісної самореалізації старших підлітків; розроблено та експериментально перевірено інноваційні форми і методи роботи зі старшими підлітками з метою їх особистісної самореалізації в ДЗОВ.

Ключові слова: особистісна самореалізація, самопізнання, самооцінка, саморозвиток, старший підліток, дитячий заклад оздоровлення та відпочинку, соціально-педагогічні умови, форми і методи роботи.

Мильчевская А.С. Личностная самореализация старшего подростка в условиях детского заведения оздоровления и отдыха. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.05 – социальная педагогика. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова МОН Украины, Киев, 2014.

Диссертация посвящена исследованию проблемы личностной самореализации старшего подростка в условиях детского заведения оздоровления и отдыха.

В работе представлен теоретический анализ основных подходов к проблеме личностной самореализации старшего подростка; определены основные составляющие самореализации и ее место в процессе жизнедеятельности личности; раскрыта сущность и содержание понятий «самопознания», «самооценка», «саморазвитие», «личностная самореализация старшего подростка»; разработаны критерии, показатели и уровни личностной самореализации старшего подростка в условиях детского заведения оздоровления и отдыха; содержательно обоснованы и внедрены в воспитательный процесс детских заведений оздоровления и отдыха социально-педагогические условия актуализации личностной самореализации старших подростков; разработаны и экспериментально проверены традиционные и инновационные формы и методы работы со старшими подростками с целью их личностной самореализации в детском заведении оздоровления и отдыха.

В работе определены особенности организации социально-воспитательной работы в детском заведении оздоровления и отдыха: проведение воспитательной работы во временных детских коллективах; краткосрочный период пребывания ребенка в детском оздоровительном лагере; добровольное участие детей в различных мероприятиях, свободный выбор занятий; воспитательное воздействие детского коллектива на личность ребенка; недостаточное проявление профессионализма студентов-практикантов.

В диссертационном исследовании выявлены и обоснованы социально-педагогические условия актуализации личностной самореализации старшего подростка в детском заведении оздоровления и отдыха: 1) создание благоприятной атмосферы для самопознания старшего подростка в детской социальной группе в условиях детского заведения оздоровления и отдыха; 2) установления доверительного коммуникативного контакта с целью формирования адекватной самооценки старшего подростка («подросток-вожатый», «подросток-подросток») в детском заведении оздоровления и отдыха; 3) обеспечение направленности положительной мотивации старшего подростка на его саморазвитие во время пребывания в детском заведении оздоровления и отдыха; 4) стимулирование продуктивной деятельности и взаимодействия педагогов-воспитателей (вожатых), студентов-практикантов, администрации детского заведения оздоровления и отдыха.

С целью реализации вышеназванных социально-педагогических условий были использованы индивидуальные и групповые формы работы со старшими подростками в детском заведении оздоровления и отдыха. Индивидуальные формы

работы включают инновационную методику «Дневник моих достижений: на пути к самореализации» (авторская разработка). В дневнике содержатся практические задания и советы по личностному саморазвитию и самореализации старшего подростка в условиях детского заведения оздоровления и отдыха. В свою очередь, к групповым формам работы, которые использовались в условиях детских заведений оздоровления и отдыха, относятся: занятия с элементами тренинга, создание подростками тематических проектов, ролевые постановки, ток-шоу, создание подростками социальной рекламы и тематические занятия.

Для повышения эффективности работы вожатых были разработаны методические рекомендации. Данное пособие содержит теоретические сведения и практические советы относительно форм и методов социально-педагогической работы со старшими подростками в детских заведениях оздоровления и отдыха с целью их личностного саморазвития и самореализации. Кроме этого, для студентов, которые должны были проходить практику в детских лагерях, были организованы специальные учебные занятия.

Результаты педагогического эксперимента позволяют констатировать тот факт, что предлагаемые формы и методы работы со старшими подростками, а также обоснованные социально-педагогические условия способствуют успешной личностной самореализации старшего подростка в детском заведении оздоровления и отдыха.

Ключевые слова: личностная самореализация, самопознание, самооценка, саморазвитие, старший подросток, детское заведение оздоровления и отдыха, социально-педагогические условия, формы и методы работы.

Milchevskaya A. Personal self-realization of the senior teenagers in the children rest camp. – Manuscript.

The thesis for getting a scientific degree of Candidate of Pedagogical Sciences in speciality 13.00.05 – Social pedagogy. – The National Pedagogical University named after M.P. Dragomanov, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2014.

This research is focused on the problem of senior teenagers' personal self-realization in the children rest camp.

The author presents a theoretical analysis of the major approaches to a personal self-realization of senior teens; identifies the key components of the self-realization; defines the meaning of such terms as "self-knowledge", "self-esteem", "self-development", "personal self-realization of senior teenager". The author has developed the criteria, indicators and levels of personal self-realization of senior teenagers in the children rest camp; has substantially justified the social and educational conditions of personal self-realization and also has implemented them into the educational process of the children rest camp; has developed innovative forms and methods of work with senior teenagers.

Keywords: personal self-realization, self-knowledge, self-esteem, self-development, senior teenager, children rest camp, social and pedagogical conditions, forms and methods of work.